

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА СІМ'ЯМ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

Ляльчук Г.Д.

Інститут соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України

В статті піднімається проблема необхідності надання психологічної допомоги сім'ям трудових мігрантів. Аналіз підходить для здійснення психологічної допомоги сім'ям трудових мігрантів дає можливість зробити висновок про те, що сьогодні науковці зьогодення здебільшого спрямовують свою увагу на психологічну допомогу дітям з сімей трудових мігрантів. Ними розроблено посібники, науково-методичні рекомендації з питань соціально-педагогічної та психологічної роботи дітьми трудових мігрантів. Проте особливої психологічної та реабілітаційної допомоги потребує сім'я трудових мігрантів після повернення батьків з заробітків.

Ключові слова: трудова міграція, сім'я трудових мігрантів, діти трудових мігрантів, психологічна допомога, консультування, корекція.

Постановка проблеми. Проблематика сім'ї, її соціально-психологічні характеристики, що пов'язані з динамікою сімейних відносин, особливостями їх впливу на розвиток особистості дитини, надання психологічної допомоги сім'ям у важких ситуаціях – актуальні у психолого-педагогічній науці з початку ХХ ст. Питання типології сімей, їх специфіка, основні проблеми та види психологічної допомоги перебували у центрі уваги багатьох видатних і відомих психологів: А. Адлера, Е. Берна, М. Боуена, Л. Виготського, Д. Видри, К. Вітакера, Д. Віткіна, Е. Еріксона, У. Огборн, В. Сатир, А. Фройд, З. Фрейда, К. Хорні, К. Юнга та ін. Дослідження цих наук стали теоретичною й методологічною базою фундаментальних і прикладних розробок проблематики сім'ї у вітчизняній психології, здійснених О. І. Бондарчуком, Ю. В. Борисенком, В. Н. Дружиніним, О. І. Захаровим, С. Г. Ейдемільлером, Г. С. Костюком, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелевою та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості соціально-економічної ситуації в Україні створюють нові складні виклики у сфері сімейних відносин, що насамперед вимагає якісної модернізації психологічного супроводу сімейного життя, психологічної допомоги сім'ям.

Проблематика психологічної допомоги сім'ї перебуває у центрі уваги українських дослідників: О. І. Бондарчук, В. Н. Брутман, А. Я. Варга, Т. М. Зелінська, А. Й. Капська, Т. В. Науменко, В. Г. Постовий та ін. Ними активно досліджуються особливості змін у функціонуванні сімей в сучасних умовах, особлива увага приділяється розробленню нових методів та методик психотерапевтичної і консультативної роботи з сім'ями, що потребують допомоги. Створюються школи для молодих батьків, центри соціально-психологічної та психолого-педагогічної допомоги сім'ям, підготовки батьків до народження та виховання дитини.

Психологічна допомога сім'ї найчастіше надається через типологічне консультування або психотерапію, що спрямовані на вирішення психологічних проблем сім'ї за допомогою структурованого діалогу між консультантом і клієнтом. При цьому під психологічним консультуванням розуміють насамперед вплив, спрямований на корекцію міжособистісних стосунків клієнта в сім'ї. Психотерапія орієнтована здебільшого на вирішення глибинних особистісних проблем, які виникають у міжособистісних стосунках з іншими членами сім'ї. Залежно від орієнтації психологічної допомоги, Ю. Е. Альошина, К. Е. Данілін, Е. М. Дубовська розрізняють такі види психологічного консультування сім'ї: подружнє; спільне батьків і дітей; батьків щодо проблем їхніх дітей; сім'ї, один із членів якої соматич-

но або психічно хворий; тих, хто бере шлюб; тих, хто розлучається.

Як бачимо, консультування членів сімей трудових мігрантів не виокремлено в окремий напрям консультативної практики, хоча, як свідчить практика, все частіше за психологічною допомогою звертаються особи з досвідом трудової міграції, члени їх сімей.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Досвід консультативної практики дає можливість констатувати, що в сім'ях трудових мігрантів психологічної допомоги потребують самі заробітчани, члени їх сімей, особливо діти. На сьогодні такі діти залишаються практично не захищеними ні у психологічному, ні у правовому контексті. Підтвердження цьому знаходимо у працях Н. С. Гевчук, де відзначається, що «діти, батьки яких перебувають за кордоном, – це категорія, яка потребує підтримки не лише з боку близьких та рідних, але й, у першу чергу, з боку держави, соціальних служб, навчальних закладів, міської влади та правоохоронних органів». Важливою є відновлювальна робота з сім'ями трудових мігрантів після повернення батьків з заробітків.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз напрямів психологічної допомоги членам сімей трудових мігрантів.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи роботу над розробленням процедур психологічної допомоги сім'ям трудових мігрантів, варто актуалізувати, що соціально-психологічна робота з трудовими мігрантами та їхніми сім'ями спрямована на захист, підтримку та допомогу і здійснюється за такими пріоритетними видами діяльності: профілактика, психологічний супровід, консультація, реабілітація.

За цільовим призначенням у соціально-психологічній роботі з сім'ями заробітчани можна виокремити окремі напрями діяльності. Це робота з: дітьми трудових мігрантів; батьками та особами, які опікуються дітьми на час відсутності батьків; соціальним оточенням дітей трудових мігрантів; батьками трудових мігрантів (після повернення батьків з заробітків); спільна робота з батьками та дітьми (спрямована на відновлення сімейних зв'язків, довіри).

Щодо розроблення соціально-педагогічних технологій роботи з дітьми заробітчани у загальноосвітніх навчальних закладах, то вони повинні бути спрямовані на виявлення дітей трудових мігрантів, діагностику їхніх проблем, розроблення програм індивідуальної й групової роботи та забезпечення умов їх реалізації. Ці функціональні напрями діяльності соціального педагога обумовлюють необхідні етапи і складові соціально-педагогічної тех-

нології: формування банку даних дітей трудових мігрантів; психолого-педагогічна діагностика проблем особистісного і соціального розвитку дітей; добір або розроблення корекційно-розвивальних, корекційно-відновлювальних програм для надання психологічної допомоги дітям заробітчан; упровадження в практику роботи даних програм, надання психологічної, соціально-педагогічної допомоги дітям даної категорії; залучення та консультування осіб, зацікавлених у вирішенні соціально-психологічних та педагогічних проблем дітей заробітчан.

Реалізація функціональних напрямків діяльності соціального педагога в рамках організаційної технології створює основу для застосування певних соціально-педагогічних технологій індивідуальної роботи з дітьми, батьки яких працюють за кордоном. Зміст тієї чи іншої соціально-педагогічної технології індивідуальної роботи з дітьми трудових мігрантів визначається проблемами кожної конкретної дитини. У практиці роботи найчастіше використовуються такі технології соціально-педагогічної діяльності, як: консультування, профілактика, корекція, реабілітація, терапія.

Профілактична робота з дітьми трудових мігрантів передбачає: ізолювання дитини від негативних факторів, впливів, пом'якшення їх; включення дитини в позитивне соціальне середовище в навчанні та дозвіллі; підтримання зв'язків дітей заробітчан з батьками. Соціальний супровід дитини та її оточення під час відсутності батьків – це соціально-психологічна робота щодо подолання складних життєвих проблем, з якими дитина стикається у різних сферах життєдіяльності, об'єднання зусиль, ресурсів для їх подолання.

Одним із видів надання психологічної допомоги дітям трудових мігрантів є психологічне консультування з метою подолання психічного стресу дітей після від'їзду батьків, створення сприятливих психологічних умов для повноцінного особистісного розвитку дитини. До основних завдань психологічного консультування дітей трудових мігрантів після від'їзду батьків варто віднести: емоційну підтримку та увагу до переживань дитини; зміну ставлення дитини до проблеми – навчити дитину приймати проблему і шукати шляхи її вирішення, переконати, що безвихідних ситуацій немає, адже завжди можна знайти рішення.

На виклики, пов'язані з трудовою міграцією, накладаються й вікові проблеми, притаманні особливо підліткам, оскільки, як правило, батьки залишають дітей ще в ранньому віці та повертаються, коли діти стали підлітками. Саме тому індивідуальне консультування підлітків повинно базуватись здебільшого на використанні методів терапії, бесіди, через те, що розмова в підлітковому віці є важливим засобом усунення порушень психічного здоров'я.

Негативні наслідки трудової міграції матерів або ж обох батьків для дітей полягають у відсутності материнської опіки, послабленні емоційного зв'язку, що проявляються у замкненій та невпевненій поведінці, тривозі, зниженні організаційних здібностей та нехтуванні моральних цінностей. Діти трудових мігрантів вважають, що за гроші можна купити все, переконані, що батьки завжди будуть підтримувати їх матеріально. Сімейні цінності поступаються матеріальним, втрачається духовний зв'язок. У той час, як батьки залишають сім'ю, дім, звичний спосіб життя, вирушаючи на заробітки, щоб забезпечити достойне майбутнє сім'ї, діти не завжди цінують жертви та прагнення своїх батьків.

Робота з батьками та особами, які опікуються дітьми на час відсутності батьків спрямована на по-

передження конфліктів і непорозумінь між дітьми та особами, з якими діти проживають на час відсутності батьків. Найбільш доцільними формами та методами соціальної роботи на даному етапі, з нашої точки зору, є лекції та відеолекторії, бесіди, тренінги, консультації.

Більшість дітей трудових мігрантів залишилися на піклуванні бабусь та дідусів, які дуже рідко звертаються за допомогою. Найефективнішою формою роботи з ними є консультування, продуктивними також вважаємо спільні зустрічі «опікунів» з психологом з метою надання їм психологічної підтримки у вирішенні конфліктів з дітьми, проблем та труднощів, що виникають в житті дитини, умінні взаємодіяти та взаємодопомогти.

Робота з батьками трудових мігрантів здійснюється після повернення батьків з заробітків. Реабілітація дитини, сім'ї здійснюється після повернення батьків-мігрантів і передбачає налагодження взаєморозуміння, стосунків, відновлення почуттів, емоційного контакту, розв'язання проблем, що виникли за відсутності батьків, і можуть бути вирішені тільки спільними зусиллями батьків та дітей.

Повертаючись з заробітків, батьки часто стикаються з проблемами в спілкуванні з дітьми, їм важко знайти спільну мову. За час відсутності батьків змінилися і діти, і самі батьки, зміни відбувались під впливом різних соціальних оточень. Важливим в консультативній практиці з батьками, які мають досвід трудової міграції, є усвідомлення батьками своєї позиції щодо дитини, тактики поведінки з дитиною і найголовніше уявлення про власну дитину. Батьки часто не знають своїх дітей, вони пам'ятають їх такими, якими залишили багато років тому, не знають, чим цікавиться дитина, з ким дружить, чим займається у вільний час. Значне напруження у взаємостосунках створюють і відмінності в уявленнях про життя, його норми й цінності.

У консультативній роботі з батьками-трудовами мігрантами можна виокремити декілька стратегій роботи. По-перше, це робота з батьками, які гостро переживають провину перед своїми дітьми, емоційна холодність, неможливість знайти спільну мову з дітьми тільки поглиблює почуття провини. Завдання консультативної роботи – допомогти усвідомити трудовим мігрантам, що змінити вже нічого неможливо, потрібно жити «тут і тепер», відновити емоційний зв'язок з дитиною, чоловіком/дружиною.

Наступною стратегією – є робота з особами, які мають досвід заробітчанства, яким важко реадaptуватись у соціумі; через відсутність друзів, роботи, вони намагаються всю свою активність спрямувати на сім'ю, проте і тут зіштовхуються зі спротивом та нерозумінням. Завдання консультативної роботи – допомогти усвідомити трудовим мігрантам, чим можна заповнити власне життя, знайти справи, які їх зацікавлять і якими вони зможуть і надалі займатись. Негативним наслідком повторної адаптації, ресоціалізації може бути повторна трудова міграція. У батьків, які страждають від власної непотрібності й почуття самотності, виникає багато проблем, пов'язаних із труднощами у спілкуванні.

Перед тими мігрантами, які прийняли рішення про повернення на Батьківщину, постають психологічні виклики. Процес ресоціалізації трудового мігранта після повернення зазвичай проходить далеко не безболісно. Для багатьох жінок-мігранток стає абсолютно несподіванкою не тільки те, що за час їхньої відсутності маленький син/донька перетворився (перетворилась) на дорослу людину і живе своєю життям, а й те, що члени сім'ї навчилися успішно справлятися з господарськими функціями

і не відчують потреби в її допомозі. Погіршує становище і той факт, що діти не сприймають матір, як наставника чи порадирика. Утім, і самі трудові мігрантки звикли жити без сімейних обов'язків і тому часто не прагнуть перебирати їх знову на себе.

Отже, до основних соціально-психологічних труднощів соціалізації сімей трудових мігрантів можна віднести: відсутність зв'язку дітей з батьками, що пов'язано з тривалим перебуванням трудових мігрантів за кордоном, розрив емоційного контакту, відсутність повноцінного спілкування; несформованість відповідального батьківства та нерозуміння батьками своєї ролі у формуванні особистості дитини, не усвідомлення батьками проблем та наслідків несвоєчасної підтримки дитини під час їх відсутності; зміни у системі ціннісних орієнтацій дітей; утрата дитячої довіри в обіцянки дорослих, діти не довіряють батькам через те, що вони їх не тільки залишили, дуже часто приїзд батьків відтягується на довгі роки, діти не знають, коли прийдуть батьки, чи знову їх залишать і чи взагалі прийдуть.

Спільна робота з батьками та дітьми, спрямована на відновлення сімейних зв'язків, довіри. Реабілітаційна робота з сім'єю трудових мігрантів проводиться після повернення батьків і пов'язана з відновленням та корекцією стосунків між членами сім'ї, особливо відновленням взаєморозуміння, до-

віри в площині «батьки-діти». Основними причинами конфліктів дітей з батьками після їх повернення є непорозуміння між ними, відсутність досвіду вирішення конфліктних та проблемних ситуацій, бажання батьків контролювати поведінку дитини. Реабілітаційна робота в цілому визначається характером соціальної проблеми, пов'язаної зі станом конкретної дитини. Якщо причиною конфліктів у сім'ї є непорозуміння між дитиною і батьками, то доцільно застосовувати вище описані технології роботи. Результатом консультування повинна бути поява у батьків-заробітчанин готовності до змін самих себе, а не тільки дитини. Батьки повинні зрозуміти, що за час їх відсутності діти виростили, звикли до того, що їх не контролюють – їм довіряють, люблять їх, хоча і на відстані.

Висновки і пропозиції. Отже, у профілактичній, корекційній та реабілітаційній роботі з дітьми трудових мігрантів, їхніми сім'ями та соціальним оточенням доцільним є впровадження та проведення постійно діючих програм, в основу яких покладено модель організації соціального середовища, інформування, активного соціального навчання у формі тренінгу. Тренінги проводяться окремо з дітьми, батьками, особами, які тимчасово замінюють батьків. Результативним є проведення спільних занять дітей з батьками-мігрантами, які повернулись із заробітків.

Список літератури:

1. Алешина Ю. Е. Спецпрактикум по социальной психологии: опрос, семейное и индивидуальное консультирование [Текст] / Ю. Е. Алешина, К. Е. Данилин, Е. М. Дубовская; МГУ им. М. В. Ломоносова, Фак. психологии, Каф. социал. психологии. – Москва: Изд-во МГУ, 1989. – 64 с.
2. Веретенко Т. Г. Соціально-педагогічна робота з дистантними сім'ями / Т. Г. Веретенко, Н. В. Заверико // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. – Вип. 444. – Чернівці ЧНУ, 2009. – С. 14-22.
3. Галенська Н. Тренінг соціальної адаптації дітей, батьки яких за кордоном. Авторська корекційно-розвивальна програма. / Н. Галенська // Соціальний педагог. – 2008. – № 3(15).
4. Гринюк О. Соціально-педагогічна робота з дітьми трудових мігрантів / О. Гринюк, Н. Куб'як // Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні в контексті Болонського процесу: матеріали науково-практичної конференції (Чернівці 13-14 грудня 2007 року). – Чернівці: Рута, 2007. – С. 82-84.
5. Капська А. Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання): Навч. посіб. / А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола; ред.: І. Зверева, Г. Лактіонова; Християн. дит. фонд. – К.: Наук. світ, 2001. – 129 с.
6. Католик Г. З досвіду психотерапевтичної роботи з дітьми трудових емігрантів / Г. Католик. // Теоретичні та практичні аспекти дитячої та юнацької психотерапії. Матеріали регіональної науково-практичної конференції. – Львів: Компанія «Манускрипт», 2005. – С. 19-21.

Ляльчук Г.Д.

Институт социальной и политической психологии
Национальной академии педагогических наук Украины

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ СЕМЬЯМ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ

Аннотация

В статье поднимается проблема необходимости оказания психологической помощи семьям трудовых мигрантов. Анализ подходов для осуществления психологической помощи семьям трудовых мигрантов позволяет сделать вывод о том, что сегодня ученые настоящее основное направляют свое внимание на психологическую помощь из семей трудовых мигрантов. Ими разработаны пособия, научно-методические рекомендации по вопросам социально-педагогической и психологической работы детьми трудовых мигрантов. Однако особой психологической и реабилитационной помощи нуждается семья трудовых мигрантов после возвращения родителей с заработков.

Ключевые слова: трудовая миграция, семья трудовых мигрантов, дети трудовых мигрантов, психологическая помощь, консультирование, коррекция.

Lialchuk H.D.Institute of Social and Political Psychology
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine**PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE TO FAMILIES OF MIGRANT WORKERS****Summary**

The article raised the problem of the need to provide psychological assistance to the families of migrant workers. Analysis of approaches to implementation of psychological assistance to the families of migrant workers makes it possible to conclude that today scientists mostly focus their attention on the psychological assistance to children from families of migrant workers. They developed manuals, scientific guidelines on social, educational, and psychological work with children of migrant workers. However, special psychological and rehabilitative care is necessary for family of migrant workers after returning of parents from earnings.

Keywords: labour migration, migrant family, children of migrant workers, psychological assistance, counseling, correction.

УДК 159.9.316.6

ХАРАКТЕР ЗВ'ЯЗКУ САМООЦІНКИ ЗІ СТРАТЕГІЯМИ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В КОНФЛІКТІ

Сівко О.П.

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Представлені результати дослідження характеру зв'язку самооцінки із стратегіями поведінки особистості в конфлікті. Методи: «Дослідження самооцінки особистості» С.А. Будасі, «Діагностика поведінки особистості в конфлікті» К.Н. Томаса; статистичні методи: обробка результатів за допомогою коефіцієнта лінійної кореляції Пірсона (r_{xy}). Встановлено, що людина при використанні стратегії поведінки в конфлікті «суперництво», має найчастіше самооцінку з тенденцією до завищеної, а людина яка має самооцінку з тенденціями до завищеної використовувати стратегію поведінки «притоскування» в конфліктній ситуації не буде.

Ключові слова: конфлікт, самооцінка, стратегії поведінки в конфліктній ситуації.

Актуальність проблеми дослідження. Конфлікти – одне з найважливіших явищ сучасного соціального життя. Всім добре відомо, що життя людини в суспільстві складне і сповнене протиріч, які часто призводять до зіткнення інтересів як окремих людей, так великих і малих соціальних груп.

Конфлікт – невід'ємна частина людського життя. Більшість людей вважають, що конфлікт є негативним явищем, однак, він так само може слугувати поштовхом для розвитку особистості (подолання труднощів «загартовує» людину, служить джерелом особистісного зростання) [2; 19].

У кожної людини є свої погляди, думки, переконання, інтереси, і так як всі люди перебувають у постійній взаємодії між собою, то природньо, що в процесі спілкування можуть виникати суперечності в цих самих думках і судженнях, що може послужити основою для виникнення конфлікту.

Для ефективного вирішення виникаючих проблем кожній людині потрібно засвоїти необхідний рівень теоретичних знань та практичних навичок поведінки в конфліктних ситуаціях, а також мати знання про причини виникнення і способи вирішення конфліктів [14].

Постановка проблеми. Відомо, що у всіх конфліктів є психологічна складова, заснована на специфіці внутрішнього життя людини, а також його соціальних відносинах. Дослідження соціальних процесів, що відбуваються в суспільстві, показує, що конфлікт є однією з найважливіших соціальних проблем. Серед фахівців, що займаються вивченням конфлікту, немає єдиної точки зору з питання

про те, що він собою являє. Це обумовлено рядом причин: складністю самого феномена конфлікту, а також неоднозначним розумінням того, чим обумовлено його виникнення [8; 10].

Соціологія і психологія описують конфлікти і поведінку людини в них, виходячи, в основному, з двох теоретичних позицій. Згідно першої, конфлікт – це окремий випадок соціальної ситуації, що має свої нормативні закони розвитку. У роботах цього напрямку розвивається уявлення К. Левіна про те, що поведінка визначається не звичайними середовищними факторами, а суб'єктивно відбитими і представленими у свідомості афективно зарядженими переживаннями і відносинами. Другий напрямок досліджень конфліктної поведінки виходить з визнання специфіки особистості та індивідуальності людини в якості провідної причини конфліктів [13].

Очевидно, що ці два способи опису конфліктної поведінки не суперечать один одному, а є взаємодоповнючими, оскільки допускають зміст загальних механізмів формування та розвитку конфліктів у вигляді ієрархічно організованої мотиваційно-потребнісної системи та набору психологічних захистів, які, з одного боку, формуються в результаті онтогенетичного соціального розвитку, а з іншого – визначають суб'єктивне ставлення людини до соціальної ситуації, що має для нього конфліктний сенс [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У нашій роботі при описі психологічних підстав зовнішніх і внутрішніх конфліктів, що зустрічаються в житті кожної людини, ми будемо виходити з теоретичних уявлень, що беруть свій початок в роботах